

„COLUMNA LUI TRAIAN”. O PAGINĂ DIN ISTORIA PRESEI ROMÂNEȘTI

CRISTINA GUDIN*

Abstract: *Trajan's Column*, the magazine founded by Bogdan Petriceicu Hasdeu in 1870, has been contributing to improving the cultural level of its readers for almost a decade. The profile of the magazine has changed over time, after only a few years the political articles giving way to cultural controversies with Titu Maiorescu and his protégés promoted in *Literary Conversations*. However, beyond the dispute with the Junimists, politicians and the monarchy, the magazine constantly promoted folk creations and cultured literature. Special attention was paid to history and linguistics as *Trajan's Column* became a cultural and scientific journal. Many pages were dedicated to historical studies, etymological analysis, document editing. There is no lack of articles with medical and economic content, or information about the scientific projects of Romanian and foreign historians and linguists. At the same time, the readers were informed about the new editorials, as well as the quality of the most recent specialized works, which were the subject of competent reviews. *Trajan's Column* was a reference magazine in the Romanian publishing landscape in the modern era, cultivating the interest of contemporaries for the historical past, but also for literary creations.

Key words: politics, history, linguistics, literature, folklore.

Peisajul publicistic românesc din a doua parte a secolului al XIX-lea s-a diversificat odată cu legiferarea unor norme mai permissive privind exprimarea opiniilor și înființarea gazetelor, dar și ca rezultat al întăririi convingerii despre contribuția presei la informarea și creșterea nivelului cultural al maselor. Între intelectualii interesați de jurnalism s-a numărat și Bogdan Petriceicu Hasdeu, academician, profesor universitar, lingvist, indoeuropenist, istoric ș.a., care și-a legat numele de mai multe proiecte editoriale, precum: „Foaia de istorie română”, „Arhiva istorică a României”, „Foaia Societății Românismul”, „Revista nouă”, „Foița de istorie și literatură”, „Satyrul”, „Aghiuță”, „Traian”. Cel din urmă, fondat în 1869, era un „ziar politic, literar, științific și industrial”, ce își propunea să fie echidistant politic, reflectând astfel dezamăgirile inițiatorului provocate de conservatorii care

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București; e-mail: cristinagudin@yahoo.fr

nu promovau idealuri identice cu ale sale, dar și de liberalii din pricina acțiunilor cărora Hașdeu pierduse mandatul de deputat. Hotărât să lovească nepărtinitor în toți aceia care i se părea că acționează împotriva intereselor națiunii, ilustrul slavist a publicat în paginile acestui cotidian articole pline de nerv unde a evidențiat corupția și abuzurile din politică și administrație, propunând, în contrapondere, înlăturarea politicianilor compromiși și promovarea pe baza meritocrației¹. Existența ziarului „Traian” a încetat la 2 martie 1870, când s-a metamorfozat în „Columna lui Traian”, publicație asupra căreia se concentrează prezentul studiu.

„Columna lui Traian”, revistă de referință în presa autohtonă, a avut sediul redacției și al administrației în suburbia Batiștea, strada Dionisie nr. 9, ulterior în curtea bisericii Mihai-Vodă din București și a fost publicată la Tipografia Curții (Noua Tipografie a laboratorilor români) din strada Academiei nr. 19. Costul abonamentului anual era de 20 de lei pentru București, 30 pentru provincie și 40 de lei sau 20 de franci/Florini pentru străinătate. Celor interesați să o colecționeze li se oferea volumul din anul anterior la prețul de 30 de franci.

„Columna lui Traian”, al cărei director și proprietar a fost B.P. Hasdeu, cu un intermezzo în 1871 când a plasat conducerea unui comitet din care făcea parte, a avut până în 1883, an în care și-a finalizat apariția, un parcurs debusolant, între 2 martie 1870 și 22 decembrie 1871 fiind cotidian, pentru ca timp de câteva luni în 1872 să se transforme în săptămânal; de la 1 august 1872 gazeta a fost editată de 2 ori pe lună, iar din martie 1873 a devenit revistă mensuală, ceea ce s-a reflectat și în dimensiunea gazetei, de la 8 pagini ajungând treptat la circa 150. Totodată, ținând cont de semnalele din partea cititorilor, căci „mai mulți abonați ni se plâng de a primi foaia într-o stare deteriorată, pătată sau ruptă, din cauza lipsei unei coperte”, s-a luat decizia ca din 1872 gazeta să apară între 2 coli².

Într-o oarecare măsură, inconsecvența publicului explică sincopile existente în publicarea revistei. Astfel, fiindcă „vara, mai toată lumea fiind plecată pe la băi, facerea abonamentelor împuținându-se sau încetând cu totul, mijloacele noastre [sunt] mai mult decât strâmtorate”³, în 1875 au văzut lumina tiparului doar 3 numere, iar între 1878–1881 s-a oprit cu totul tipărirea. După patru ani de absență, revenirea în 1882 a impus strategii pentru restabilirea legăturilor cu publicul, precum: distribuirea gratuită a unui număr, „ca specimen, mai multor persoane care, dacă nu voiesc să se aboneze, sunt rugate a-l înapoia până la 20 februarie”⁴, sau acordarea unui abonament gratuit la încheierea a cinci abonamente de către o persoană ori premiera aceluia care procurau revistei 10 abonați⁵. Tot ca strategie de presă, dar având ca scop și asigurarea unui flux constant de materiale publicabile, era lansat un apel către cititori, și anume: „Vom fi foarte recunoscători domnilor de prin districte care vor binevoi a ne

¹ I. Opișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990, pp. 321–323.

² „Columna lui Traian”, an III, nr. 27 (137), 17 iulie 1872, p. 1 (210).

³ „Columna lui Traian”, an III, nr. 25 (135), 3 iulie 1872, p. 193.

⁴ „Columna lui Traian”, s.n., an III, nr. 1, ianuarie 1882, p. 1.

⁵ „Columna lui Traian”, an III, nr. 18 (128), 1 mai 1872, p. 137. Premiul consta în: un abonament gratis, „Columna lui Traian” pe anii 1870–1871, câte un exemplar din scrierile lui Hasdeu.

comunica din când în când: copii exacte de pe textul documentelor vechi, cu arătarea locului unde se află; poezii, basme, tradiții, proverbe, ghicitori și idiotisme populare; cuvinte și locuțiuni țărănești puțin cunoscute”⁶.

Un venit suplimentar putea fi obținut din anunțurile publicate în gazetă la prețul de 25 bani pentru 30 de litere, dar numărul lor infim nu a contribuit la depășirea jenei financiare resimțite constant. Elemente de atracție, care trebuiau să se reflecte în cifra vânzărilor, au fost indicarea listei colaboratorilor (între care se regăseau intelectuali ca Gr. Tocilescu, A.D. Xenopol sau Al. Odobescu), dar și a persoanelor care au susținut gazeta prin acțiuni (o acțiune echivalând cu 3 abonamente anuale încheiate), la loc de cinste figurând prințul Dim. Gr. Ghica, mitropolitul Iosif al Moldovei, episcopul Ghenadie al Argeșului sau liberalul D.A. Sturza⁷.

Modificări s-au produs și în profilul publicației, care în primii doi ani a fost un cotidian politic cu preocupări literare, dobândind un caracter preponderent științific din 1872 când domeniile abordate s-au diversificat așa cum o demonstrează studiile și articolele care tratează teme de istorie, filologie, economie, drept, etnografie, medicină și literatură. Începerea seriei a II-a, în anul 1876, a coincis cu restrângerea profilul revistei la istorie, lingvistică și psihologie populară, pentru ca seria a III-a, din 1882–1883, să lase locul studiilor istorice și lingvistice savante⁸.

Preschimbarea publicației de-a lungul vremii a fost surprinsă chiar de către Hasdeu care preciza, în deschiderea volumului din 1876, următoarele: „Fundată întâi ca foaie politică și beletristică, *Columna lui Traian* s-a specializat treptat, în decurs de 6 ani, căci numai astfel, picătură cu picătură, ridicându-se pe nesimțite deasupra nivelului cunoștințelor generale, ea și-a putut forma un cerc de lectori, atrași cu încetul în sfera științelor istorico-filologice”⁹. Tot în acel an, comparând „Columna lui Traian” cu revista berlineză a lui Steinthal și Lazarus („Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft”), Hasdeu opina că aceasta, „mai cosmopolită și contemplativă, îmbrățișează umanitatea întreagă și preferă a comenta faptele deja adunate, decât a aduna altele”, pe când gazeta autohtonă, „mai modestă, are în vedere numai naționalitatea română, cel mult așa-zicând popoarele neo-tracice din Peninsula Balcanică, acordând totodată, pe lângă studii și recenzii, un larg spațiu publicării fântânilor inedite sau puțin cunoscute: diplome, cronici, vocabulare, basme, cântece populare etc”¹⁰.

Modificărilor legate de ritmul de apariție sau de profilul revistei, li se adăugau cele ale deizei, de la „Românism în democrație, democrație în românism”, făcându-se, în 1876, trecerea către un ilustrativ motto cu rezonanțe biblice, și anume: „Un pumn de grăunțe poate să nu ajungă pentru a coace o pâine, dar presărându-le ca semințe pe un pământ roditor, ele vor încolți însutit și vor oferi o bogată hrană”¹¹.

⁶ „Columna lui Traian”, an VII, martie 1876, p. 144.

⁷ „Columna lui Traian”, an VII, tom I, 1876, p. VII.

⁸ V. Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1974, pp. 123, 160, 164.

⁹ „Columna lui Traian”, an VII, iunie 1876, p. VI.

¹⁰ „Columna lui Traian”, an VII, tom I, 1876, pp. VII–VIII.

¹¹ *Ibidem*, an VII, tom I, 1876, p. III. Citatul îi aparține filologului și filosofului german Heymann Steinthal, unul dintre fondatorii științei psihologiei popoarelor.

Cel mai consistent aport la realizarea numerelor 1-a avut chiar directorul „Columnnei lui Traian”, în medie 30% din materialele publicate purtându-i semnătura. Evident, au existat și excepții, de pildă în ianuarie 1873 nu a luat parte la alcătuirea numărului care vestea moartea propriului tată, din pricina sănătății alterate („grave friguri continue”), în schimb, în iulie 1876, cele 48 de pagini cuprind exclusiv studii, recenzii, documente editate, articole care îi aparțin.

Dincolo de cele amintite anterior, o atenție specială merită acordată conținutului gazetei. În debutul ei, Hasdeu făcea apologia obiectivității, afirmând că: „În ziaristica noastră, din nenorocire, unii s-au deprins a diviniza pe cutare, alții s-au datat a-l satiriza (...); în realitate însă, unii și alții, cei pozitivi și cei negativi, sunt deopotrivă idolatri! Dezgustați de acest cult al individualității, care se pogoară câteodată până la adorația de sine, noi vom fi totdeauna pe cât se va putea mai sobri în privința numelor proprii”¹². În fapt, însă, intenția a fost, în repetate rânduri, încălcată chiar de cel care o exprimase, prin inițierea unei virulente campanii antidinastice. De pildă, o discuție pe marginea efigiei noii monezi a devenit un nimerit prilej de a concluziona că: „Neamul lui Traian a trăit și fără Măria-sa Carol I”¹³. Aceasta, dar și alte afirmații au produs consecințe, ziarul fiind suspendat, iar intelectualul arestat și închis 8 zile la Văcărești în contextul proclamării republicii de la Ploiești, ca suspect din pricina prieteniei cu Al. Candiano-Popescu la al cărui ziar, „Perseverența”, colaborase¹⁴. Experiența intimidantă i-a impus moderarea tonului, declarându-se mulțumit cu adaptarea dinastiei la realitățile din țară („Susținem cu tărie dinastia actuală, cerându-i numai să meargă nestrămutat pe o cale românească”¹⁵) și delimitându-se de liberalul republican („Un român poate fi dinastic sau antidinastic; dar nu este permis niciunui român de a aproba o tentativă pe baza căreia un pumn de oameni dintr-un colțișor al țării și-ar aroga dreptul de a impune la 5 milioane o voință izolată”¹⁶).

Nu doar dinastia l-a provocat pe profesor, ci și liberalii („pentru care e pururea sublim oricine-i îndoapă cu isprăvnicie și zapcilăcuri”¹⁷). Cu toate acestea, profesorul găsea resurse pentru a aprecia meritele unora, așa cum a făcut-o cu prilejul reeditării *Cronicilor României* de către M. Kogălniceanu, remarcând următoarele: „Kogălniceanu în literatura istorică a României și Alecsandri în literatura noastră populară joacă până la un punct rolul lui Columb în privința geografică”; „*Croniclele României*, împreună cu vigouroasa lor prefață, care este și cea mai elocventă cronică a zilei de ieri, trebuie să se răspândească în toată țara, trebuie să intre în toate mâinile, trebuie să devină un vademezum al tuturor românilor, toți să le citească, toți să le recitească, toți să le învețe ca pe Tatăl nostru”¹⁸.

¹² „Columna lui Traian”, an I, nr. 1, 2 martie 1870, p. 1.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ I. Opreșan, *op.cit.*, p. 324.

¹⁵ „Columna lui Traian”, an I, nr. 8, 26 martie 1870, p. 1.

¹⁶ „Columna lui Traian”, an I, nr. 40, 20 august 1870, p. 1.

¹⁷ „Columna lui Traian”, an II, nr. 5, 31 ianuarie 1871, p. 2.

¹⁸ „Columna lui Traian”, an III, nr. 31 (131), 15 septembrie 1872, p. 275.

Un alt subiect incitant l-au reprezentat cosmopolitismul și străinismul. Conducător al școlii naționaliste, ceea ce i-a adus acuzația că „pune pe primul loc sentimentul național și pe al doilea adevărul științific”¹⁹, Hasdeu se considera un ostaș în lupta contra elementului străin inițiată de S. Bărnăuțiu, așa cum reiese din poziția față de triumful Prusiei asupra Franței din 1871, când considera că acesta va fi efemer deoarece există o lege a istoriei ca latinii să-i latinizeze pe germani și nu invers, ocazie de a concluziona că nici România nu va fi germanizată. Totuși, nu se putea opri să lanseze apelul la consolidarea individualității naționale, astfel încât: „Să păstrăm cu o fanatică gelozie acest gingaș tezaur pe care poate să ni-l răpească într-o zi pentru totdeauna pestifera suflare a demonului de monotonicitate, distrugând în cale-i orice varietate, reducând armonia la un singur ton, încarcerând lumina într-o unică rază, ucigând originalitatea prin imitație”²⁰.

Parcurgând gazeta, ceea ce reține atenția este încetarea sau diminuarea ca intensitate și cadență a atacurilor pe marginea temelor indicate mai sus, odată cu deplasarea interesului directorului de la scena politică către cultură. Era aceasta expresia dezamăgirii resimțite de Hasdeu în fața eșecului de a se impune prin intermediul publicisticii politice, dar și a încercării de a-și afirma superioritatea în raport cu contemporanii prin forța intelectului și a geniului său științific²¹.

Principalii lui competitori în plan cultural au fost intelectualii grupați în jurul lui Titu Maiorescu și promovați în paginile „Convorbirilor literare”. Cu ei s-a răfuit Hasdeu alături de fideliile săi, confruntarea cu junimiștii devenind o temă recurentă care a îmbrăcat forme variate. Astfel, *Logicii* (Partea I. *Logica elementară*) lui Maiorescu, tipărită la Editura Socec, în 1876, dr. Zotu îi făcea o recenzie critică din care reieșea că autorul „va pierde mulți din admiratorii săi” deoarece existau evidente similitudini cu lucrarea lui John Stuart Mill *A system of logic ratiocinative and inductive* („Arătând această perfectă consonanță ad litteram între domniile Maiorescu și Mill, noi am fi dispuși a o explica printr-o simplă întâlnire de idei a două genii, dacă nu ne-ar fi cam greu a înțelege o asemenea întâlnire chiar în cuvinte, chiar în puncte și virgule”). Mai mult, ca și cum suspiciunea de plagiat nu ar fi fost suficientă, Maiorescu era acuzat că ideile preluate de la Mill erau „contrare celorlalte teorii împrumutate de la alții” (autori germani din școala lui Herbart), așa încât „*Logica* dumisale a dobândit un caracter foarte nelogic”²². Cu altă ocazie, Hasdeu însuși a susținut atacul. Acuzat de a fi consultat „100 de fântâni pentru etimologia unui singur cuvânt”, îl invoca pe orientalistul italian Angelo de Gubernatis potrivit căruia: „Ușurință, iată trăsătura caracteristică a timpului nostru; ceea ce nu se poate ști fără trudă, se dă afară” și afirma că: „Această caracteristică, ușurință și iarăși ușurință, a înțeles-o foarte bine un grup de diletanți

¹⁹ N.I. Apostolescu, *Hașdeu și Tocilescu*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1913, p. 3.

²⁰ „Columna lui Traian”, an I, nr. 50, 30 septembrie 1870, p. 2.

²¹ I. Oprișan, *op.cit.*, p. 346.

²² „Columna lui Traian”, an VIII, iunie 1877, pp. 295–296.

având drept organ o revistă ce se publică sub titlul de „Convorbiri literare”. De la prima ei apariție și până astăzi, această foaie a reușit a nu scoate la lumină un singur studiu în care să se întâlnească știința cu metoda”. Concluzia se impunea în mod firesc, anume că: „Între modul meu de a lucra și între modul de a lucra al «Convorbirilor literare» există o diferență atât de pronunțată, un antagonism atât de radical, încât de vreo 4 ani în șir organul domnului T. Maiorescu se simte dator a mă combate cu orice preț pe toate terenurile aproape în fiecare număr”²³. De criticarea constantă a lui Hasdeu erau responsabili Gh. Panu care într-un serial din „Convorbiri literare” își expusese rezervele față de *Istoria critică a românilor* subliniind că: „Sentimentul național, pentru a produce fructe sănătoase, trebuie să purceadă din adevăr”²⁴, dar și I.C. Massim, A. Lambrior, Burlă sau A. Cihac. Nici reacția lui Hasdeu nu s-a lăsat mult așteptată, combătându-și detractorii, direct (ex. în articolul *Iarăși domnul Cihac! Câteva precepte pentru începători în lingvistică*²⁵ sau *Contra „Convorbirilor literare”*²⁶ unde constata că A. Cihac „de câte ori a dat peste un cuvânt mai greu, s-a poticnit”) sau prin intermediul apropiaților (de pildă al lui Gh. Chițu care, despre autorul a două dicționare etimologice ale limbii române, spunea următoarele: „Domnul Cihac este un lexicograf tendențios care și-a putut imagina că este îndestul să înșire o lungă și infinită mulțime de cuvinte străine (...) și apoi să strige că toată acea adunătură de vorbe, unele mai imposibile decât altele, fac parte integrantă din propria limbă română”²⁷). Cihac a fost sancționat sistematic și în mod just, limitele sale reieșind clar din convingerea că „influența slavă este atât de veche și se introdusese atât de adânc în firea limbii noastre încât [era îndoielnic] că, înainte de venirea slavilor în Peninsula Balcanică, elementul latin putuse pătrude în carnea și sângele nostru”²⁸.

Conflictul dintre „Columna lui Traian” și „Convorbirile literare” a depășit spațiul celor două reviste, schimbul de replici ajungând și în alte publicații precum „Familia” sau „Românul”, dar a depășit și forma confruntării în planul ideilor. Astfel, edificat asupra competenței lingvistice a lui Hasdeu, probată prin studiile etnografico-lingvistice publicate în 1873–1874 în „Columna lui Traian”, Maiorescu, ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, a aprobat, în 1874, cursul liber de filologie comparativă indo-europeană la Facultatea de Litere din București. Ulterior, incomodat de atacurile susținute ale acestuia, l-a interzis sub pretextul restrângerilor bugetare și a suspendat bursa discipolului lui Hasdeu, Gr. Tocilescu care studia slavistica la Praga²⁹. Cursul, anulat „într-un moment de iritațiune”, a fost reluat în 1876 prin îngrijirea ministrului Gh. Chițu, prieten al slavistului, pentru a se asigura „inițierea

²³ „Columna lui Traian”, an VII, tom I, 1876, pp. 19–20.

²⁴ I. Oprișan, *op.cit.*, p. 152.

²⁵ „Columna lui Traian”, an VII, aprilie 1876, pp. 179–186.

²⁶ „Columna lui Traian”, an VII, tom I, 1876, pp. 20–21.

²⁷ „Columna lui Traian”, an III, nr. 7–9 iulie–septembrie 1882, p. 452.

²⁸ Th. Capidan, *B.P. Hasdeu ca lingvist, indoeuropeanist și filolog*, București, Imprimeria Națională, 1937, pp. 28–29.

²⁹ I. Oprișan, *op.cit.*, pp. 156, 159.

junimei studioase și a publicului luminat la cercetările adevăratelor principii de lingvistică, care a devenit astăzi călăuza cea mai sigură în vastul domeniu al filosofiei și criticii istoriei”³⁰.

În afara articolelor politice și polemice, prezente mai ales în primii ani, „Columna lui Traian” a găzduit în paginile sale și studii economice. Spre ilustrare, menționăm: *Moșiile statului român*, unde Hasdeu se arată favorabil deposedării străinilor de pământuri și plasării lor în responsabilitatea „pungilor celor mici pământene”³¹; *Societățile de economie în România. Studiu statistic*, aparținând istoricului Gr. Tocilescu, care după ce le-a explicat necesitatea, și anume pentru „a deprinde pe cetățenii români cu realizarea ideilor de economie și a face ca micile sume rezervate să servească spre ajutor reciproc al membrilor societari”, prezenta activitatea, membrii, capitalul instituțiilor financiare din București, Iași, Piatra Neamț și Râmnicu-Sărat³²; *Starea circulației monetare și consecințele sale în România* (amplă analiză a avantajelor și dezavantajelor monometalismului aur și a bimetalismului, cu referire la situația din România, Franța, Rusia, Elveția, Grecia, Germania, Anglia etc.) ori *Economia combustibilului în mașini* (unde era exprimată îngrijorarea legată de ritmul accelerat al consumului de combustibili fosili și se propuneau metode eficiente de limitare a acestuia), ambele semnate de inginerul de mine M.M. Drăghiceanu³³.

Cum până în 1876 gazeta a manifestat interes și pentru medicină, acest domeniu a fost reprezentat prin studii precum: *Prejudecățile despre chinină, Stricnina, brucina și iğasurina, O încercare de statistică medico-militară a României. Vâlcea în 1869* (unde se observa că tinerii cei mai sănătoși și puternici evitau înrolarea pe baza certificatelor eliberate de primar), *Cucuta. Materia medicală și terapeutică*, toate atent documentate de doctorul Z. Petrescu, care împărtășea cititorilor nu numai opiniile specialiștilor, informații despre formule farmaceutice și posologie, ci și constatările din propria practică medicală³⁴. În *Despre remediile șarlatanice*, același doctor semnală comercializarea unor „produse atât de laudate ca remedii universale [care] constau în amestecarea unor făini de leguminoase cu sare de bucătărie [și care] nu produc niciun folos sau produc mai mult rău decât bine [și] trebuiau vândute sub adevăratul lor nume de făină de linte sau de porumb de către făinarii pieței, și nu de către farmaciști”. După ce denunța practica ilicită, medicul menționa produsele și compoziția lor, spre edificarea cititorilor³⁵. O încercare la întretărirea mai multor domenii a realizat B.P. Hasdeu cu a sa *Notiță istorico-medicală* în care, a comparat informațiile existente la Pliniu cel Bătrân cu cele din lucrarea doctorului Costache Vârnav și a descoperit tratamente similare (foi de

³⁰ „Columna lui Traian”, an VII, nr. 6, iunie 1876, p. 288.

³¹ „Columna lui Traian”, an II, nr. 11, 15 martie 1871, p. 38.

³² „Columna lui Traian”, an V, nr. 1, 1874, p. 3.

³³ „Columna lui Traian”, an V, nr. 2, 1874, pp. 35–43; Idem, an V, nr. 1, 1874, pp. 19–20.

³⁴ „Columna lui Traian”, an III, nr. 25 (135), 3 iulie 1872, p. 197; Idem, an V, nr. 2, 1874, pp. 44–47; Idem, an III, nr. 34 (144), 1 decembrie 1872, pp. 321–325; Idem, an V, nr. 1, 1874, pp. 9–10.

³⁵ „Columna lui Traian”, an III, nr. 22 (132), 5 iunie 1872, p. 174.

varză pentru durerile de cap, rozmarin pentru stimularea lactației, hrean cu miere contra tusei ș.a.), motiv să constate că: „Rezultatul acestei ușoare confruntări este unul din cele mai prețioase pentru istoria națională, venind a demonstra legitima descendență italică a românilor până și prin medicină”³⁶.

O constantă a revistei, de-a lungul întregii sale existențe, a fost investigarea creațiilor folclorice, producțiile populare constituind punctul de atracție al sectorului literar și regăsindu-se sub forme variate: basme (*Feciorul de împărat, Ileana Cosânzeana, Oglinda fermecată, Cei trei frați dornici, Busuioc și siminoc sau Luceafărul de zi și luceafărul de noapte, Porcul fermecat* etc.), poezii, descântece, proverbe, satire, cimilituri, anecdote (*Negustorul și chirigiul, Judecata vulpii, Cum au pierdut sașii pe sfinții lor?*), doine, legende (*Moș Lăcustă*), colinde (*Colind de viteaz, Colind de familie, Colind de fată mare, Colind de flăcău*), balade (*Gruia lui Novac și fata de latin, Novăceștii*), cântece (*Cântece soldărești din ultimul război*). Între culegătorii lor merită a fi reținuți prin contribuțiile repetate: Simeon Florea Marian care s-a axat pe zona Bucovinei, Dionisie Miron pe Banat, Petre Ispirescu pe spațiul românesc extracarpatic. Lor li s-au alăturat G.D. Teodorescu, I. Mincu, Miron Pompiliu, Al. Marienescu, Chr. Negoescu ș.a. Uneori era depășită simpla reproducere, realizându-se interesante paralele între creațiile folclorice ale diferitelor popoare, ca la: P. Ispirescu în *Basme române și basme franceze. Iepurele, vulpea și ursul – basm breton, Vulpea, lupul și ursul – basm românesc*, G.D. Teodorescu în *Câteva proverbe române în comparație cu cele greco-latine* (unde analiza se extindea și asupra proverbelor din limbile franceză și spaniolă) ori Hasdeu în *Poezia populară sârbă și bulgară. Lupta între frații Dan și Mircea cel Mare ori Bradul și vișoara. Baladă populară albaneză sau Baba-Novac* unde erau redată și comentare fragmente din legendele sârbești și bulgărești referitoare la eroul sârb fidel lui Mihai Viteazul, dar și în *Palpitațiile copilei. Notiță de literatură comparativă* unde era analizată poezia *Sburător* a lui I. Heliade Rădulescu în comparație cu un cântec popular din Galiția³⁷.

Nu lipsesc nici studiile referitoare la folclor, așa cum sunt: *Datinile, obiceiurile și tradițiile poporului român*, de Gh. Misail, publicat în foileton, între 2 martie – 30 septembrie 1870, sau *Ceva despre literatura populară*, unde A.D. Xenopol opina că: „Literatura noastră poetică cea mai bună este datorită în mare parte înrăuirii literaturii populare (...) Acei poeți care se apropiară mai mult de popor, care se cufundară mai adânc în acea lume a închipuirii astfel cum și-a clădit-o poporul nostru pe pământul ce-l ocupă de atâtea secole, aceia se deosebiră mai mult prin producerile lor, pentru că prin graiul lor nu vorbea numai omul individual, ci mii și mii de glasuri contopite în unul singur”. Tot aici era exprimată și convingerea că: „Dezvoltarea unei proze frumoase, a nuvelei, a romanului, așteaptă același impuls de la

³⁶ „Columna lui Traian”, an III, nr. 33 (143), 1 noiembrie 1872, p. 297.

³⁷ „Columna lui Traian”, an VIII, mai 1877, pp. 234–244; Idem, an VIII, iunie 1877, pp. 261–266; Idem, an VII, iunie 1876, p. 256; Idem, an VII, nr. 4, aprilie 1876, pp. 144–165; Idem, an VII, nr. 9, august 1876, pp. 371–376.

literatura populară pe care l-a căpătat poezia prin colecțiile cântecelor populare. Nu mai puțin și muzica noastră nu se poate dezvolta decât pe baza muzicii populare care până acuma este puțin cunoscută³⁸ în cercurile înalte.

Cât privește literatura cultă, treptat lista versificatorilor s-a îmbogățit, unele poezii reflectând idei ca înstrăinarea elitei socio-economice, soarta potrivnică a celor mulți, corupția clasei politice (*Zâna România*, de Aron Densușianu, *O chitară politică*, de Ciru Economu, *Ciocoiul nou*, de N.Ath. Popovici, *Balada plugarului* și *Balada haiducului*, de N.V. Scurtescu), dar invocând și figurile luminoase ale trecutului (ex. *Memoriei lui Ștefan cel Mare*, de Ciru Economu). În opoziție cu poeziile modeste calitativ, se remarcă cele semnate de Hasdeu care se sustrag „anemiei generale, cucerind, dacă nu prin adâncime, cel puțin prin vigoare și ritmicitate”³⁹, așa cum este cazul bucăților lirice: *Vornicul Iancu Moțoc*, *La craniul lui Mihai Viteazul*, *Ștefan și Radu*, *Odă la boieri*, *Magda lui Arbure*, *Lilica* etc. Spre deosebire de poezie, proza artistică a fost mai puțin reprezentată (de pildă, între 19 aprilie – 5 iulie 1871 s-a publicat nuvela *Domnia arnăutului* a lui Alexandru Napoleon Hasdeu). Literatura dramatică și-a găsit deopotrivă loc în paginile gazetei, fiind preferate comediile sau dramele istorice, precum: *Amorul doctor*, tradusă de dr. Obedenaru după Molière sau *Ortho-nerozia* a lui Hasdeu, *Conjurația lui Catilina* ori *Monumentul de la Călugăreni* ale lui V. Maniu, *Dan și Ancuța* de N.V. Scurtescu, producții modeste unde „replicile trenează, iar lipsa culorii de epocă e desăvârșită”⁴⁰. Cu toate acestea, așa cum unul dintre autori recunoștea, „s-a făcut un mare pas, mare în cantitate, dacă nu în calitate și ne lîngușim a crede că o să se împlinescă lacunele ce se mai observă în literatura noastră teatrală”⁴¹. Utile pentru istoria literară s-au demonstrat a fi studii ca: *Poeziile lui Gr. Alexandrescu*, aparținând lui A. Densușianu, *Homer*, de Z. Demarat (publicat de-a lungul a 13 numere), *O vizită la Bolintineanu*, al lui Teodor Șerbănescu, dar și *Considerații asupra istoriei literaturii neolatine în genere*, de G. Frollo⁴².

Spații generoase au ocupat, în paginile gazetei, cercetările istorice, între care la loc de cinste s-a aflat, în 1872–1873, *Istoria critică a românilor*, unde Hasdeu preconiza să analizeze toate provinciile și grupurile etnice românești de la N și S Dunării din punct de vedere teritorial, etnografic, dinastic, nobiliar, militar, religios, juridic, economic, literar și artistic, având la dispoziție informații acumulate vreme de 20 de ani din arhivele și bibliotecile naționale și din străinătate. Demersul științific s-a bazat pe câteva criterii din care redăm spre ilustrare: „Nu este permis istoricului a-și întemeia aserțiunile decât pe date sincronice evenimentelor; să nu se citeze niciodată ceea ce nu s-a citit, iar în caz de a fi împrumutată de aiurea vreo citațiune să se pună modestul *apud*, fără de care nu se poate ști de a cui

³⁸ „Columna lui Traian”, an III, nr. 27 (137), 17 iulie 1872, p. 215.

³⁹ V. Sandu, *op.cit.*, p. 137.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 141.

⁴¹ N.V. Scurtescu, *Teatrul și literatura dramatică*, în „Columna lui Traian”, an III, nr. 17 (127), 24 aprilie 1872, p. 134.

⁴² „Columna lui Traian”, an VIII, februarie 1877, pp. 49–61.

responsabilitate se vorbește; afară de fântâni, scuturate de orice dubiu, nu există nicio autoritate în istorie, și cu atât mai puțin nicio infaibilitate; nu este iertat a sacrifica eterna veritate trecătorului interes, fie acesta de orice natură; cineva se naște transilvănean, moldovean, muntean, basarabean etc., dar istoricul poate fi numai român prin simțământ și trebuie să fie numai om prin rațiune: provincialismul și fanatismulucid știința; ceea ce-i comun naturii umane întregi, formând o nestrămutată lege universală, se aplică către toate cazurile concrete, suplinind chiar lipsa fântânilor propriu-zise; istoria fiind partea cea mai supraordinată în clasificățiunea pozitivă a științelor, nu este nicio ramură a cunoștințelor care să nu poată răspândi câteodată o vie lumină asupra unei chestiuni istorice⁴³. Student al lui Hasdeu, Tocilescu îi împărtășea această din urmă convingere, el însuși afirmând că: „Pentru a cultiva cineva cu succes istoria, i se cere un spirit vast, îmbogățit cu toate luminile științei umane. Altfel nu va putea cuprinde subiectul în toate raporturile sale naturale dacă va ignora economia politică, statistica, filologia, științele naturii, care toate cuprind circumstanțele ce au afectat temperamentul și natura speciei umane și prin care ea s-a manifestat”⁴⁴. Din vastul proiect *Istoria critică a românilor* s-au materializat doar vol. I *Întinderea teritorială. Nomenclatura. Acțiunea naturii* și începutul vol. II *Reacția omului* cu referire la Muntenia, reeditate într-o variantă revizuită și adăugită în 1874. Lucrarea a fost bine receptată în epocă, deopotrivă de critică și de public și a fost recompensată din inițiativa lui Carol I cu Medalia de aur pentru Arte și Științe, dar și cu subvenții de câteva mii de franci. Cu toate acestea, nu au lipsit comentarii, precum cele ale junimiștilor care s-au străduit să-i minimalizeze valoarea, afirmând că „savantul nu ar fi capabil de mari sinteze, ci doar de minuțioase analize și trudnice adnotări de documente”⁴⁵. *Istoria critică a românilor* era percepută de N. Iorga ca o „colecție de studii” unde „tot ce e strâns nu se topește într-o sinteză, ci fiecare parte rămâne legată de locul ei, străbătut în toate sensurile de o analiză așa de ascuțită încât uneori ea se pierde în regiuni de prisosință, unde nimeni nu va mai merge să caute (...) Peste tot o clară lumină, raze care pătrund în toate colțurile”⁴⁶.

Între studiile istorice merită a fi amintite: *Împăratul și regele Sigismund*, al lui G. Barițiu, unde cititorii aflau despre viața, faptele și portretul psihologic ale contemporanului lui Mircea cel Bătrân; *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal*, de Al. Odobescu; *Despre scrierile vechi pierdute atingătoare la Dacia*, semnat de A. Papadopol-Callimah⁴⁷; *Ce este națiunea?* al lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla care concluzionează că: „o națiune este totalitatea indivizilor vorbind o singură limbă”, iar limba „însemnează dialectul nativ al unei populațiuni, impus

⁴³ „Columna lui Traian”, an V, nr. 2, 1874, pp. 31–35.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 25.

⁴⁵ I. Opreșan, *op.cit.*, p. 398.

⁴⁶ N. Iorga, *B.P. Hasdeu ca istoric*, în „Academia Română. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XIII, 1932, p. 170.

⁴⁷ „Columna lui Traian”, an III, nr. 29 (139), 15 august 1872, pp. 242–247; *Idem*, an III, nr. 34 (144), 1 decembrie 1872, pp. 313–315; *Idem*, an III, nr. 28 (138), 1 august 1872, pp. 228–230.

altor populațiuni care vorbesc dialectele cele mai înrudite cu dânsul, pentru trebuința de a se înțelege verbalmente unele cu altele, de unde precede că o asemenea limbă devine mai totdeauna limba scrisă și, dacă servește populațiunilor oarecum necivilizate, asumă calitatea de limbă cultă sau literară, iar totalitatea populațiunilor ce au adoptat-o constituie o națiune”⁴⁸. Mai pot fi menționate: *Noi cercetări documentare asupra ducatului de Amlaș și Banatului de Severin* (analiză istorică minuțioasă demonstrată de bogatul aparat critic, cu citate din surse și comentarii privind autenticitatea surselor) sau *Originile Craiovei. 1230–1400*, studiu realizat de Hasdeu pe baza unei vaste documentări și analize, ori studiile lui Gr. Tocilescu *Banul Mihalcea, Icoana românească de la Gratz, Nicolae Bălcescu. Viața, timpul și operele sale (1819–1852)*⁴⁹. Bălcescu era cel prin ale cărui scrieri: „poporul român își ia locul în istorie; instituțiile încep a se curăța de mucegaiul ce le acoperea și a-și dezveli rolul ce au jucat în societate; evenimentele încep a-și avea semnificația lor proprie și narațiunea apare completă cu manifestările sale în toate ramurile activității, cu transformările sale în tot cursul veacurilor”⁵⁰. Un alt studiu al lui Gr. Tocilescu, *Petru Cercel*, era un bun prilej de a recupera figura învățatului principe în condițiile în care: „Locul ce ocupa până acum în cronică, în operele de istorie națională, în Șincai, A. Florian, Laurian, Photinos, Vaillant, Engel, Gebhardi etc. era foarte neînsemnat față de documentele de care abundă bibliotecile și arhivele Franciei și Italiei. Câteodată personajului lui Petru Cercel nu i se consacră niciun rând măcar”. După definirea istoriei („Istoria nu este o incoerentă compilație a faptelor, o simplă povestire a evenimentelor, fie chiar ici și colo verificate prin reflecții morale sau politice. Ea este o știință, adică un întreg de fapte ce se succes într-o ordine necesară, prin înlănțuire inevitabilă, printr-o evoluție logică, printr-o geneză indispensabilă”) și a istoricului, Tocilescu reconstitua social, politic și literar epoca și prezenta competent, ajutat de o variată bibliografie, viața și activitatea domnitorului⁵¹. Nu în ultimul rând, se impune a fi semnalate *Studiile asupra tezaurului de la Pietroasa*, ale lui Al. Odobescu, publicate de-a lungul mai multor numere, unde, pe lângă istoricul descoperirii, era prezentată fiecare piesă din tezaur cu detalii despre formă și ornamentații, greutate, inscripții, starea actuală, utilitatea, totul prin comparație cu obiecte asemănătoare descoperite în diferite părți ale continentului⁵².

Uneori, materialele din revistă ating mai multe domenii, precum istoria și lingvistica, fapt firesc în condițiile în care „istoricii au întrezărit în cercetările lingvistice o serie de fapte menite să contribuie la dezlegarea unor probleme pentru

⁴⁸ „Columna lui Traian”, an III, nr. 28 (138), 1 august 1872, p. 225.

⁴⁹ „Columna lui Traian”, an VII, iulie 1876, pp. 288–298; Idem, an III, nr. 31 (141), 15 septembrie 1872, pp. 275–277; Idem, an VIII, ianuarie 1877, pp. 25–35; Idem, an VII, februarie 1876, pp. 49–82; Idem, an V, nr. 1, 1874, pp. 12–18.

⁵⁰ „Columna lui Traian”, an VII, februarie 1876, p. 73.

⁵¹ „Columna lui Traian”, an V, nr. 2, 1874, pp. 25–26.

⁵² „Columna lui Traian”, an VII, noiembrie 1876, pp. 503–521; Idem, an VIII, martie 1877, pp. 108–134; Idem, an VII, decembrie 1876, pp. 529–537.

care documentele istorice se arătau insuficiente”⁵³. Ca atare, cercetărilor lingvistice li s-a aplicat o metodă specifică investigației istorice, analiza comparativă, care putea să surprindă progresiv modificările dintr-o limbă. Acestui comandament îi corespundea studiul lui Hasdeu, „*Doina*” *răstoarnă pe Roesler* (unde proba continuitatea geto-dacilor după cucerirea romană și retragerea aureliană printr-o analiză lingvistică care cuprindea și popoarele din împrejurimi, cu un spațiu special dedicat cuvântului „doină” pe care îl considera de origine dacică⁵⁴). Acest exemplu este ilustrativ pentru preocuparea lui Hasdeu de a cunoaște „cât mai bine soarta elementului preroman moștenit de la strămoșii noștri traco-iliri, pe care cu ajutorul limbii albaneze voia să-l explice ca venind de la daci”. Deși forțat, demersul era într-o oarecare măsură justificat, fiindcă „izvora atât din tendința de a reduce rolul elementului străin în limbă la justa lui valoare, cât și din spiritul de reacțiune în contra exagerării școlii latiniste, reprezentată de Timotei Cipariu, care voia să explice totul prin Roma”⁵⁵.

Un alt studiu aparținând lui Hasdeu, unde istoria și lingvistica se îngemănau, era *Zâna Filma. Geții și gepizii în Dacia* în care, pornind de la afirmația lui Roesler că: „strămutați de către Aurelian peste Dunăre, românii s-au întors de acolo în Dacia lui Traian abia în secolele XII sau XIII”, afirmație fondată pe „desăvârșita lipsă a vechiului element germanic în limba română”, slavistul realiza o extinsă demonstrație în care își expunea contraargumentele, și anume: dominația gotică nu s-a întins asupra întregii Dacii, ci doar între Prut și Nistru, în vreme ce românii se concentraseră în Oltenia, ceea ce însemna că „întâlnirea între limbile gotică și română nu putea fi, în cazul cel mai bun, decât depărtată și trecătoare, căci la mijloc între ei se aflau sarmații”; mai mult, ca urmare a contactului anterior secolului VII dintre românii din Banat și gepizii din zona Tisei, vorbitori ai limbii gotice, influențe gotice existau în limba română (ex. într-o legendă bănățeană care corespundea tiparului vechi germanic și unde personajul principal era Zâna Filma, metaforă a febrei și spaimei)⁵⁶.

Pasiunea cu care Hasdeu s-a dedicat cercetărilor lingvistice era salutară mai ales că în acea epocă „nimic nu era încă definitiv specificat. Nici măcar numele acestei științe. Unii îi ziceau filologie comparată, alții glotică, glotologie și foarte puțin lingvistică”. El a soluționat problema reprezentată de transformările dintr-o limbă, cercetate până atunci doar pe baza informațiilor extrase din lexicoane. Alternativa celui mai mare poliglot român, a fost analizarea graiului popular, deoarece: „valoarea unui cuvânt, fie indigen sau străin, se judecă numai după puterea lui de circulație în limbă, iar propagarea modificărilor din limbă nu se produce prin cuvinte sau forme rare, ci, din contră, prin acelea care au o cât mai deasă întrebuințare”⁵⁷.

⁵³ Th. Capidan, *op.cit.*, p. 6.

⁵⁴ „Columna lui Traian”, s.n., an III, nr. 10–12, octombrie–decembrie 1882, pp. 529–536.

⁵⁵ Th. Capidan, *op.cit.*, p. 37.

⁵⁶ „Columna lui Traian”, an VIII, aprilie 1877, pp. 153–182.

⁵⁷ Th. Capidan, *op.cit.*, pp. 35–36.

Un exemplu concludent al aplicării unui atare principiu l-a constituit *Etymologicum Magnum Romaniae*. În legătură cu acesta, Hasdeu, care împărtășea cu cititorii „Columnei lui Traian” proiectele sale științifice și îi coopta la realizarea lor, preciza, în *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, că: „nu va avea în vedere anume limba română literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche și graiul actual al poporului cu divergențele sale dialectale” și că: „va da după putință pentru fiecare cuvânt, pe lângă traducerea sensului general în limba latină sau în cea franceză, următoarele rubrici: forma cea mai răspândită și formele dialectale vechi și noi, diferitele accepțiuni cu citarea exemplurilor din fântâni, filiațiile istorico-etimologice”⁵⁸. Pentru strângerea informațiilor necesare, s-a întocmit, cu scopul de a fi distribuit învățătorilor spre completare, un chestionar⁵⁹ cu 206 întrebări care cuprindea o anchetă detaliată asupra limbii, credinței, obiceiurilor și structurii sociale a poporului de la sate. Rezultatul a fost o lucrare foarte erudită, „în care forma clară și atrăgătoare se întâlnește cu o rară bogăție de informație, însă bună de răsfoit în orele libere și foarte puțin practică pentru consultări științifice”⁶⁰, o lucrare unde, „tratând cuvintele limbii, Hasdeu căuta să le precizeze valoarea semantică, urmărirea istoria lor până la originea îndepărtată, îl interesa răspândirea lor geografică și mai ales putea lor de circulație în grai (...) [și mai] găsea ocazia să explice credințe, obiceiuri, elucida instituții, făcea genealogii și excursii toponimice”⁶¹.

Investigațiile etimologice au prezentat un interes aparte pentru colaboratorii „Columnei lui Traian”, în acest sens stând mărturie articole precum: *Ghioc și sglăvoc. Un dublet greco-latin, Cuvântul samă este el latin sau maghiar? Istoria unui trunchi născut din trei rădăcini, Scornesc și stârnesc. Un specimen despre necesitatea vechilor texte pentru orice cercetare lingvistică, Biea. Cum ziceau românii înainte de a fi luat de la slavi pe dragă?, Cochii vechi, Fârtat, Fragmente pentru istoria limbii române. Ghiob, Șugubăț și șugubină, Încă „zglobiu”, semnate de B.P. Hasdeu, dar și *Başkert = București? Fântâni arabe pentru istoria română, Câteva rectificări la etimologicele grecești, turce și maghiare ale lui Roesler (M. Gaster), Cuvinte creștine în limba română. Note filologice sau De unde vine zicătoarea „de când plouă cu cârnați”?* (Gh. Chițu) ș.a.⁶².*

⁵⁸ „Columna lui Traian”, s.s., an IV, noiembrie-decembrie 1883, pp. 458–459.

⁵⁹ La fel a procedat Hașdeu și cu lucrarea despre *Poporul român sub raporturile juridic, lingvistic și mitologic* în vederea realizării căreia a conceput un chestionar cu 400 de întrebări, distribuit în teritoriu și completat de către învățători. Chestionarul a fost reprodus în revistă în anii 1877 și 1882, împreună cu răspunsurile învățătorilor Climescu, Curpân, Petrov și Păt din județul Bacău, și prezintă interes atât pentru istorici, cât și pentru etnografi.

⁶⁰ Th. Capidan, *op.cit.*, p. 48.

⁶¹ S. Pușcariu, *B.P. Hașdeu ca lingvist*, în „Academia Română. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom VI, 1932, p. 205.

⁶² „Columna lui Traian”, s.n., an III, nr. 6, iunie 1882, pp. 372–379; Idem, s.n., an IV, nr. 3–6, martie–iunie 1883, pp. 97–104; Idem, an VII, noiembrie 1876, pp. 498–500, 521–524; Idem, an VII, martie 1876, pp. 97–123; Idem, s.n., an III, nr. 10–12, octombrie-decembrie 1882, pp. 607–611, 612–619; Idem, an VIII, mai 1877, pp. 244–247; Idem, s.n., an III, nr. 7–9, iulie–septembrie 1882, pp. 480–486; Idem, s.n., an IV, nr. 1–2, ianuarie–februarie 1883, pp. 22–30.

În gazetă sunt prezente și studii destinate mai degrabă specialiștilor, între acestea numărându-se: *Considerații asupra istoriei literaturii neolatine* (G. Frollo), *Din conferințele de filologie comparativă ținute sub direcțiunea domnului B.P. Hasdeu în 1882–1883 la Universitatea din București* (I. Șăineanu), *Studiu asupra limbii române* (C. Negruzzi), *Studii despre știința limbii. Laletica sau fiziologia sonurilor, Voinicame și mișelame. Istoria unui sufix romanic dispărut din limba română, Posteritatea latinului FAX în limba română. Un cvadrupelet lingvistic, Fost-ai ce ai fost...* (în care se tratează despre chiasm⁶³), *Istoria limbii române* (Hasdeu)⁶⁴. Acest din urmă material detalia, potrivit autorului său, metoda „ce m-a condus în mai multe studii filologice” și care presupunea întrunirea următoarelor condiții: bibliografia cuvântului (adică „a aduna despre fiecare termen pus în dezbateră tot ce s-a scris asupra-i, analizând opiniile altora mai înainte de a propune pe a mea proprie”); literatura cuvântului („a oferi despre accepțiunea sau forma fiecărei vorbe texte de prin monumentele noastre literare din diverse timpuri”); fonetica cuvântului („a păzi legate de corespondența sunetelor din limbă în limbă, silindură a nu scăpa din vedere în vorba supusă cercetării nici unul din elementele sale constitutive, fie el cât de mic în aparență”); cronologia cuvântului („a nu recurge la sancrită mai înainte de a fi restabilit, prin compararea variantelor dialectice sau din limbi congenere, aspectul cel mai vechi fonetic și logic al termenului român”); paralelismul cuvântului („a spijini orice schimbare sporadică sau mai puțin evidentă, fie în forma unui termen, fie în semnificația lui, prin alte cazuri perfect analoage, luate din aceeași limbă în privința fonetismului, iar în privința tranziției logice din orice alt grai”); migrațiile cuvintelor („atunci când o vorbă română există totodată în una sau în mai multe limbi eterogene, a nu decide apriori cine de la cine o va fi împrumutat, ci a cumpăni mai întâi, prin lingvistica ajutată de istorie, drepturile fiecui asupra cuvântului în chestiune”). Îndeplinirea acestor 6 condiții, dădea asigurări savantului, „dacă nu înlătuă cu desăvârșire, însă îngreunează foarte mult posibilitatea erorii”⁶⁵.

Începând cu anul 1876, un loc special în „Columna lui Traian” s-a alocat editării documentelor referitoare la naționalitatea română și la spațiul etnic tracic. Preocuparea se justifica, potrivit analizei realizate de Gr. Tocilescu în *Studii critice asupra cronicelor române*, prin aceea că: „Nu avem încă o istorie națională, ci o istorie fără critică care grămădește faptele astfel cum le află, fără nicio legătură, care umple lacunele cu tot soiul de fantezii (...); fapte adevărate dobândesc o explicație greșită, născându-se în acest chip o țesătură de neadevăruri și adevăruri

⁶³ Chiasm = construcție estetică care constă în schimbarea unei vocale/consoane/silabe pentru că aceeași vocală/consoană/silabă se află deja într-o silabă învecinată, producând o neplăcută monotonie.

⁶⁴ „Columna lui Traian”, an VIII, februarie 1877, pp. 49–61; Idem, an III, nr. 29 (139), 15 august 1872, pp. 234–236; Idem, s.n., an III, nr. 2, februarie 1882, pp. 65–73; Idem, s.n., an IV, iulie–octombrie 1883, pp. 329–339; Idem, s.n., an III, nr. 7–9, iulie–septembrie 1882, pp. 482–484; Idem, s.n., an IV, nr. 3–6, martie–iulie 1883, pp. 112–121.

⁶⁵ „Columna lui Traian”, an VII, tom I, 1876, pp. 18–19.

pe care cititorului comun, cel care nu poate consulta izvoarele, îi este cu neputință a le distinge unele de altele”. Soluția, în aceste condiții, nu putea fi decât: „a ne reîntoarce la fântânile originale, la documente, la inscripții, cronici și a le utiliza serios, critic, cu o iubire a adevărului”⁶⁶. În lumina celor de mai sus, înțelegem oportunitatea zecilor de pagini rezervate publicării izvoarelor, adesea în original, însoțite de rezumate, alteori transcrise sau traduse și completate de „notanda” unde se atrăgea atenția cititorilor asupra aspectelor mai interesante din documente sau de notițe descriptive privind suportul (calitatea hârtiei, starea manuscriselor), scrierea (forma și dimensiunea literelor, suprapunerea caracterelor, prescurtări), semnele particulare (culoarea cernelei, sigiliul, însemnul producătorului hârtiei, semnătura etc.). Uneori, documentele prezentate publicului au alcătuit adevărate serii care s-au întins de-a lungul mai multor numere sau ani, cum este cazul: *Monumentelor pentru istoria Țării Făgărașului* (N. Densușianu), *Documentelor inedite din arhivele Veneției* (C. Esarcu), *Croniciile lui Cesare Daponte și al memoriilor sale despre România* (P. Georgescu), *Croniciile inedite. Înainte de Tudor Vladimirescu – 1800–1821* (Zilot Românul), *Documentelor din Arhiva Propagandei* (conținând documente din secolele XVII–XVIII referitoare la starea catolicilor din Principatele Române) ori al *Codex Neagoianus. Cărți poporane române scrise de popa Ion din Sân-Petru la 1620* (I. Bianu). *Codexul* își primise numele de la posesorul său, profesorul Ștefan Neagoe din Bârlad și cuprindea *Alexandria*, *Floarea darurilor* și *Rojdanicul (Zodiile)*, altfel spus „cărțile poporane” care „de multe secole au servit ca bibliotecă de lectură cărturarilor din satele noastre” și a căror cercetare științifică, similară celei făcute de Hașdeu în *Cuvinte din bătrâni*, era de dorit⁶⁷.

Acestor documente variate ca proveniență și problematică, li se adăugau cele din seriile coordonate de Hașdeu, și anume: *Manuscriptul românesc din 1574 aflător la London în British Museum* (în fapt un *Evangheliar* pe care Hasdeu l-a comparat cu toate textele evanghelice românești tipărite până la finele secolului al XVII-lea cu scopul de a evidenția particularitățile lingvistice) ori *Limba română vorbită între anii 1560–1600. Texte inedite* unde își propunea să publice documente din Arhivele Statului, al căror director era, „în întregul lor, nu numai fără nicio abatere în fond sau în formă, dar încă într-o ordine sistematică, adică sub rubrici omogene, cuprinzând fiecare corp câte o materie de aceeași natură”⁶⁸ și constând în înscrisuri anterioare anului 1600, oficiale sau particulare întocmite de oameni obișnuiți. Alteori, documentele au fost valorificate într-un singur număr, ca în cazul: *Manuscrisului românesc de la 1832 al lui Evstratie logofătul* (I. Bianu), *Documentelor inedite din arhiva Sf. Spiridon din Iași. Un act juridic din 1436* (A.D. Xenopol), *Scrisorii inedite a șahului Persiei Uzun-Hasan către Ștefan cel Mare. 1474*, *Scrisorii inedite a unui fiu al lui Despot-vodă către dogele Veneției. 1570* (C. Esarcu), sau al aceluia publicate sub numele de *Câteva acte române inedite din biblioteca*

⁶⁶ „Columna lui Traian”, an VII, nr. 10, septembrie 1876, p. 391.

⁶⁷ „Columna lui Traian”, s.n., an IV, iulie–octombrie 1883, pp. 322–329.

⁶⁸ „Columna lui Traian”, an VIII, mai 1877, pp. 193–234.

batthiniană din Alba-Iulia, Documente inedite din biblioteca doria-panfiliană din Roma relative la istoria catolicismului din România, Arhivul din Genova, Din răvașele banilor Craiovei, Supărările artistice ale lui Neagoe Basarab, Epistola inedită a lui Ștefan cel Mare către municipalitatea din Brașov (B.P. Hasdeu)⁶⁹ etc.

Sporadic, în „Columna lui Traian” au apărut și articole științifice. Spre ilustrare semnalăm câteva dintre acestea, și anume: *Omul fosil* (de Gr. Ștefănescu, reprodus din „Revista științifică”⁷⁰), *Proprietatea seriei armonice* (din „Convorbiri literare” care anunța publicului descoperirea matematică a lui N.St. Botez ce „face posibilă rezolvarea prin metode elementare a unora din chestiunile cele mai grele din înalta analiză”. Teorema, expusă pe larg în articol, fusese analizată de membrii Academiiilor de Științe din Paris și Bruxelles și validată⁷¹) ori *Liebnitz și Newton sau descoperirea calculului infinitezimal*, material preluat din revista „Tranzacții literare” semnat de Em. Bacaloglu care, conștient că: „Sunt descoperiri, precum cea a mașinilor cu vapori, a telegrafului, a căror importanță și valoare este simțită de toată lumea pentru că au o aplicare imediată și generală la trebuințele vieții sociale [în vreme ce] altele, deși de o importanță chiar mai mare și de o aplicație tot așa de întinsă și mai variată, scapă însă obișnuit prețuirii mulțimii și numai un mic număr de inițiați la științe recunoaște tot meritul unei asemenea producții”, explica în detaliu publicului teoria matematică a calculului infinitezimal. La final, mizând pe faptul că informațiile oferite au ajutat la lămurirea cititorilor, autorul concluziona că: „Nici o știință teoretică, fie cât de elementară, nu poate să existe fără noțiuni infinitezimale și nicio aplicațiune la arte și industrie, la mecanică, hidraulică, navigație etc.”⁷². În *Studiu asupra petrolului*, articol preluat din „Revista științifică”, Chr. Popescu-Rășcanu „în speranța de a fi folositor industriașilor care se ocupă cu exploatarea și tratarea petrolului la noi în țară, [intenționat] a face cunoscute câteva considerații raportându-le la compoziția, la diferitele produse industriale ce se extrag din această substanță și aplicațiile ei practice”. Mai concret, autorul se referea la „esența de petrol, eterul de petrol sau esența minerală, uleiul de petrol pentru iluminat, uleiul galben pentru uzul carelor, uleiul gras de unde se extrage parafina”⁷³.

În încheiere, considerăm oportun a aminti și existența rubricii Buletin/Cronica/Diverse în cadrul căreia se regăseau informații despre: aparițiile editoriale (de pildă, „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” a lui Gr. Tocilescu, „Zeitschrift für Romanische philologie” a romanistului german Gustav Gröber la care colabora și Hasdeu, „Trübner’s American and Oriental Literary Record”), proiecte ale colaboratorilor „Columnei lui Traian” (de ex., în 1872 Al. Odobescu înființase o

⁶⁹ „Columna lui Traian”, s.n., an IV, noiembrie–decembrie 1883, pp. 430–456; Idem, an VIII, august 1877, pp. 357–407; Idem, s.n., an III, nr. 4–5, aprilie–mai 1882, pp. 210–217; Idem, an VIII, martie 1877, pp. 96–108; Idem, an VII, noiembrie 1876, pp. 500–503; Idem, an V, nr. 1, 1874, p. 7.

⁷⁰ „Columna lui Traian”, an III, nr. 23 (133), 19 iunie 1872, pp. 182–183.

⁷¹ „Columna lui Traian”, an III, nr. 31 (141), 15 septembrie 1872, p. 277.

⁷² „Columna lui Traian”, an III, nr. 26 (136), 10 iulie 1872, pp. 205–206.

⁷³ „Columna lui Traian”, an III, nr. 28 (138), 1 august 1872, pp. 227–228.

Societate a amicilor bellelor-arte)⁷⁴, activitatea lingviștilor și istoricilor străini și români, recenzii etc.

Concluzionând, se poate afirma că revista „Columna lui Traian”, editată de Bogdan Petriceicu Hasdeu între 1870 și 1883, s-a impus de-a lungul existenței sale de aproape un deceniu prin calitatea studiilor și diversitatea conținutului său, la aceasta contribuind cu prisosință profesionalismul colaboratorilor, specialiști renumiți în domeniile în care au activat, așa cum au fost: Gr. Tocilescu, A.D. Xenopol, Al. Odobescu, G. Sion etc. Deopotrivă, gazeta a corespuns în bună măsură standardelor științifice impuse de fondatorul ei, remarcându-se în peisajul publicistic din România prin preocuparea de a ameliora nivelul cultural al cititorilor. Nici nu se putea altfel, atât timp cât redactorul ei: „a fost înainte de toate un animator, care a știut să pasioneze pe contemporanii săi pentru studiile istorice și lingvistice, deșteptând nu numai în cercuri largi interesul pentru ele, ci însuflețind tineretul să cerceteze cu pasiune un trecut plin de fapte glorioase și tainele limbii armonioase și bogate care a cimentat unitatea noastră națională”⁷⁵.

Bibliografie

- Apostolescu, N.I., *Hasdeu și Tocilescu*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1913.
- Capidan, Th., *B.P. Hasdeu ca lingvist, indoeuropeanist și filolog*, București, Imprimeria Națională, 1937.
- „Columna lui Traian”, 1870, 1871, 1872, 1874, 1876, 1877, 1882, 1883.
- Iorga, N., *B.P. Hasdeu ca istoric*, în „Academia Română. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom XIII, 1932.
- Oprișan, I., *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990.
- Pușcariu, S., *B.P. Hasdeu ca lingvist*, în „Academia Română. Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom VI, 1932.

⁷⁴ „Columna lui Traian”, s.n., an III, nr. 7–9, iulie–septembrie 1882, p. 528; Idem, an VIII, aprilie 1877, p. 103; Idem, an VII, nr. 9, august 1876, p. 388; Idem, an III, nr. 24 (134), 26 iunie 1872.

⁷⁵ S. Pușcariu, *op.cit.*, p. 206.

